

Підходи до розуміння гендера в школі

Результати дослідження

Gender Approach and Education in Primary Schools in Ukraine

Жіноча вища народна школа у Гетеборзі (Швеція)

Жіночий консорціум України

Києво-Могилянська Академія

viewpoint-east.org

Аґнета Вірен та Софі Енгстром

Переклад зі шведської Ганни Мамчур

2011

Вступ

Цей посібник належить проекту «Гендерна концепція та освіта в початкових школах України», що здійснювався у співпраці між Жіночою вищою народною школою у Гетеборзі (Швеція), Жіночим консорціумом України та Києво-Могилянською Академією. Основа посібника була закладена під час семінару 11-13 жовтня 2010 року в Києві. Посібник задумано як допоміжний засіб для тих, хто хоче працювати з гендерними питаннями та рівноправністю у школах, проте у цій функції він далеко не повний. Те, чого ми, вочевидь, можемо досягнути цим текстом – це передати певні рамки та пропозиції з досвіду шведської народної освіти, які можуть стати опорою та точкою відліку для роботи на місцевому рівні.

Робота з гендерними питаннями та рівноправністю

Оскільки гендерні питання та рівноправність передусім пов'язані з різними поглядами,

привілеями, стосунками та владою, робота з ними залежить від тої ситуації і тих умов, що склались у кожному суспільстві. Кожній установі та організації слід знайти свій метод та спосіб регулювання цих питань.

Працювати з гендерними питаннями та рівноправністю можна на різних рівнях. Якщо мати на меті залучення цілої установи роботодавця, то необхідною є, звичайно ж, підтримка керівництва та осіб, що приймають вагомі рішення щодо діяльності установи. Зацікавлення та позиція керівництва відіграють велику роль, якщо йдеться про можливість кинути виклик традиційним гендерним ролям. Крім того необхідне зацікавлення колективу, а також виділення спеціальних коштів. Слід добре продумати та скласти довготривалий план та вибрати доцільні методи роботи. У Швеції є чималий досвід щодо того, як складати плани рівноправності, вибирати відповідальних за питання рівності та мислити у цифрах та

даних статистики. На жаль, часто робота зупиняється на цьому рівні, а до ґрунтовних змін справа так і не доходить.

Якщо можливості залучити всю свою робочу установу немає, можна спробувати працювати у вузкому колі, наприклад, у своєму класі чи групі і вибирати методи для виявлення та обговорення різних точок зору, норм та уявлень.

Перешкоди на шляху рівноправності

Гендер часто сприймається як щось, що стосується лише жінок і тому перетворюється у другорядне питання. Справа може бути в культурних перешкодах, що виражаються у взаємодії між людьми та впливають на їхні відчуття, думки та дії; в інституційних перешкодах, що виявляються в структурах, процедурах та правилах. Загалом чоловіки більш негативно налаштовані до питань рівноправності, ніж жінки. Деякі з них вважають, що це не актуально, оскільки це передбачає дискримінацію чоловіків, інші думають, що це питання покоління, яке вже неактуальне для молодшої генерації. Ще інші вважають, що усталений порядок є природним, і що жінки та чоловіки від природи мають різні завдання.

Світ, поділений на статі

Кожен із нас має стать і живемо ми у світі, поділеному на статі. Навіть речі довкола нас є певного роду. Може навіть видатись, що розподіл на роди є закладеним природою. Усвідомлення різниці між статями як такої, що закладена природою, призводить до виникнення занепокоєння, якщо люди не наслідують зразок, наприклад, коли люди однієї статі закохуються один в одного.

Якби різниця між статями була природною, то постає питання, чому в деяких частинах світу існують закони, що забороняють гомосексуалізм та проголошують жіночу невірність злочином. Ці закони є частиною масштабної соціальної роботи, спрямованої впливати на поведінку людей. Думки про те, що можна вважати припустимою поведінкою певної статі, постійно виголошуються законодавцями, батьками, священнослужителями, вчителями, рекламодавцями, дистриб'юторами, ведучими і т.д.

У зв'язку з цим говорити про гендер та рівноправність у широкому розумінні складно, а часто навіть ніяково, оскільки ці теми сприймаються з особистим підтекстом. Це стосується також країн, де, здавалося б, рівноправність досягла високого рівня, наприклад, у Швеції.

Робота з гендерними питаннями та рівністю передбачає довготривалий процес та тривалі зміни, що вимагають особливих зусиль та великої витримки. Важливо уточнити, що аналіз гендеру здійснюється на структурному рівні, а не на рівні індивідів, у зв'язку з чим слід взяти за основу перспективу влади, а не роздуми про природність. Пояснення структур часто формуються аналізом різних умов жіночої та чоловічої статі, а також тих можливостей та обмежень, які цими умовами спричиняються. Структури та умови у різних організаціях часто пристосовані до способу життя чоловіків, який визначає, як саме організувати роботу. Констатація факту, що жінки та чоловіки виконують різні функції в організації, або ж обчислення кількості жінок та чоловіків не вимагає перспективи влади, натомість влада проявляється у можливостях жінок та чоловіків ризикувати,

діяти та утверджуватись в організації. Як жінки та чоловіки навчилися проявляти себе в організаціях? Що стається з тими, що проявляють себе? Яким чином відбувається сприяння та винагорода жінкам та чоловікам у вигляді зарплат, кращих оцінок, кар'єрних шляхів та схвалення, і як виглядає покарання?

Передумови

Для того, щоб досягти успіху в роботі з рівноправністю на всіх рівнях, потрібні певні передумови. Одна з них – законодавчий орган повинен проявляти свідоме та активне зацікавлення у досягненні рівноправності. Причиною цього є існування суспільної підтримки та груп зацікавлених, які впливають на відповідальних осіб, засоби мас-медіа і т.д. і ставлять їм вимоги. Політична воля необхідна також і на регіональному та місцевому рівнях. Щоб реалізувати цю волю на практиці, потрібні знання, які не так легко та швидко здобути – це теорії про стать, сексуальність і рівноправність. Їх можна здобути шляхом навчання, дискусій, роздумів і досліджень. Необхідні також добре продумані методи, відповідні до конкретного середовища. Цей посібник призначений тим, хто готовий більшою чи меншою мірою працювати задля досягнення змін на місцевому рівні.

Як розпочати роботу задля досягнення рівноправності

Роботу задля досягнення рівноправності слід розпочати з роз'яснення основних норм та цінностей, проте перший крок – це усвідомлення власного сприйняття статі, відмінностей між статями, чоловічих та жіночих рис, сексуальності, норм та відхилень. Щоб зрозуміти це, можна задавати питання самому собі. Якими

повинні бути хлопчики та дівчатка? Як виглядає ідеал? Чого не можна робити дівчинці? Чого не можна робити хлопчику? Чому я так вважаю? Таким чином учитель повинен усвідомити власні погляди на стать, а також їхній вплив на його вчительську діяльність.

Той, хто дає освіту майбутнім учителям, також повинен почати задавати питання про погляди вчителів на стать, відмінності між статями, норми та відхилення, як виглядають ідеальні хлопчик та дівчинка, а також про те, звідки з'явилися такі погляди.

Наступним кроком може бути з'ясування гендерних поглядів у колективі. Це можна зробити під час розмов, дискусій та за допомогою інтерв'ю та анкет. Метою є усвідомлення відмінностей у поглядах, а також готовність критично оцінювати та розвивати власні уявлення.

Третім кроком може стати виявлення, формулювання та розвиток поглядів та міфів, що існують серед учнів. Тут важливо використовувати методи, що підходять саме їм і саме у їхньому середовищі, і вибрати правильні методи можуть лише самі вчителі.

Демократія і права людини

Робота з гендерними питаннями та рівноправністю у школі є суто питанням демократії та прав людини. Ціль досягнення рівності ґрунтується на однаковому значенні, однакових правах та обов'язках і передбачає скасування будь-яких форм дискримінації на основі статі.

Коли усвідомлюєш, наскільки погляди

на гендер впливають на наше життя і обмежують наші можливості, стає важко залишатись осторонь та не цікавитись гендерними питаннями та тим, як вони пов'язані з такими поняттями, як клас, релігія, сексуальність, неповносправність та вік

Методи для розширення розуміння та знань

Нижче наводяться деякі методи, які могли б допомогти вийти з того скрутного становища, в якому, на думку багатьох жінок та феміністок/тів, опинилась Україна. Ці методи можна використовувати в різні періоди часу та в різних сферах діяльності. Важливо ставити перед собою проміжні цілі для досягнення змін. Намагання змінити всі сфери діяльності одночасно безуспішні. Ініціювання навіть однієї дискусії може бути дуже важливим. Під час конференції наголошувалось на тому, що не існує швидких рішень, натомість робота з гендерними питаннями та рівноправністю довготривала та повільна.

А. Методи інтеграції рівноправності у всіх сферах діяльності

Наступні методи можна використовувати для встановлення рівноправності в усіх сферах діяльності організації, якщо вона прийняла про це відповідне рішення. У Швеції було розроблено набагато більше методів, проте ми обмежили кількість прикладів за браком місця.

Аналіз оточення

Цей метод часто використовують ідейні (неурядові) організації для визначення зовнішніх факторів, що впливають на їхню діяльність та розвиток. Під час такого аналізу часто задають питання: Що відбувається і як це впливає на наші/мої можливості досягнути наші/мої цілі? Потім складають план дій, у якому наводять різні сценарії з гіпотетичними наслідками. Рішення, яке приймають для подальшої діяльності, часто називають стратегією. (<http://sv.wikipedia.org/wiki/Omvärldsanalys>)

Аналіз оточення не має свого специфічного методу, проте можна навести приклад одного з методів, що використовується для цього аналізу – **SWOT-метод**. Для цього складають список слабких місць, загроз, потужностей та можливостей організації в моделі, на зразок цієї: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:SWOT_en.svg?uselang=sv. Метою є не лише створити стратегічну модель зміцнення організації, а й визначити подальші кроки розвитку та поміняти місцями деякі з аспектів. Лише в такому випадку цей метод буде ефективним.

Стать і різноманітність/Інтерсекційність

Чітке розуміння поняття «інтерсекційності» може стати у пригоді для аналізу діяльності установи. Під цим поняттям мається на увазі те, як взаємодіють різні причини дискримінації, такі, як клас, сексуальність, вік, неповносправність, етнічна приналежність та трансгендерна ідентичність або самовираження. Можна ставити собі наступні запитання:

- Який вплив має вік на рівень зарплати?
- Чи належать неповносправні жінки до групи «жінки» при описі цільових груп?
- Чи існують етнічні групи, з якими поведуться інакше лише на підставі їхньої етнічної приналежності?
- Чи враховуються транссексуали, гомосексуали або бісексуали під час обговорення сексуальних прав?
- Чи мали місце дискусії про те, який вплив має класова приналежність на визначення важливості питань?

Контроль участі та впливу

Задавайте наступні питання членам організації:

Особи з правом інтерпретації

- Хто встановлює порядок денний та висловлює загальні твердження?
- Хто ідентифікує себе з проблемами?
- Хто ідентифікує себе з потребами та різними інтересами?
- Кого вважають важливими діячами/зацікавленою стороною?
- Які особи/групи в організації мають право брати участь у прийнятті стратегічних рішень?
- Хто виконує роботу в проекті? Яку роль беруть на себе чоловіки або жінки?

Вплив

- В яких формах може виражатись вплив?
- Хто бере участь в імплементації та контролі?
- Хто займається оцінкою результатів?
- Чи вживаються відповідні заходи для того, щоб полегшити участь жінок у процесі прийняття різних рішень?

Нетрадиційність чи мейнстрім

- Які сфери проблем або потреб можна назвати загальними?
- Який статус мають питання рівноправності та гендерної перспективи в організації?
- Чи проводиться аналіз або обґрунтування

ймовірного спротиву у дискусії про стаття рівноправність?

Метод 3Р або 4Р

Це метод, який часто використовували у Швеції з кінця 1990 років. Три Р означають Репрезентацію, Ресурси та Реалії. Перші два Р позначають факти у вигляді статистики. Третє Р означає розуміння наведених фактів, а також встановлення цілей, спрямованих на усунення недоліків, що проявились.

Репрезентація

Дає відповідь на те, як виглядає розподіл поміж статтями на різних рівнях організацій, управлінь, кадрових груп, учнівського уряду і т.д.

Ресурси

Ця частина дає відповідь на те, як виглядає розподіл ресурсів між чоловіками та жінками. Можна дослідити, скільки часу чоловіки та жінки мають для виступів на зборах та в класі. Яким чином розподіляються кошти для організації діяльності?

Реалії

Ця частина дає змогу розкрити відповідь на запитання, чому репрезентація та ресурси, які досліджуються, виглядають так, а не інакше. Чи мають чоловіки та жінки однаковий простір для діяльності та рівні ресурси? Якщо ні, то слід задуматись над тим, як саме можна змінити цю ситуацію. Часто можна прийти до висновку, що такий стан речей зумовлюється несвідомими нормами та оцінками. Саме тому важливо виділяти час для дискусій та освіти, перш ніж братись за постановку нових цілей.

Реалізація четвертого Р

Тут йдеться про реалізацію нових цілей та вжиття заходів на основі зроблених висновків.

Б. Методи для роботи з гендерними питаннями та рівноправністю в окремих частинах організації

Нижче наводяться приклади методів, які можна використовувати в окремих частинах організації. Деякі з них застосовувались під час семінару?.

Спостереження

Метою спостережень може бути як кількість, так і якість. В обох випадках мова йде про те, щоб, одягнувши «окуляри» гендеру, спробувати побачити і оцінити те, що нам здається очевидним, природним та нормальним.

Кількісне спостереження має на меті обчислити предмети дослідження в часі та просторі. Мова може також йти про те, що кажуть або роблять різні особи.

Приклад

Ваше завдання – спостерігати за тим, що інші учасники або Ваші колеги роблять під час спільної діяльності. Запишіть Ваші спостереження, а також те, як завдання розподіляються між чоловіками та жінками. Потім проаналізуйте Ваші спостереження: про що свідчить результат? Як його розуміти? Поміняйте місцями статі і подумайте над тим, як виглядає ситуація тоді. Чи досягнуто рівноправності, на Вашу думку? Обговоріть з Вашими колегами, що вони про це думають. Скільки Вам потрібно часу, яких знань та ресурсів, щоб зможти змінити ситуацію?

Якісне спостереження спрямоване на виявлення закономірностей або норм. Його метою є виявлення очевидностей в очікуваннях щодо жінок, чоловіків та їх сексуальності.

Уявіть, що Ви приїхали в свою країну з візитом і хочете дізнатись, як люди спілкуються між собою та організують різні види діяльності. Що Ви бачите? Визначте перед спостереженням, на що саме сфокусувати увагу (один або декілька моментів):

- Які дії виконують чоловіки та жінки
- Як чоловіки та жінки розмовляють між собою
- Якою є мова тіла чоловіків та жінок

Виберіть якесь місце, напр.. збори, лекцію, їдальню.

Визначте, скільки часу буде тривати спостереження. Переважно воно триває не довше півгодини.

Визначте, як саме Ви будете проводити спостереження: записуючи, знімаючи на камеру або в інший спосіб. Важливо, щоб той, хто проводить спостереження, не брав участі в діяльності.

Якщо Ви вирішили записувати, можете розділити листок на три колонки. У кожній з них впишіть назву рубрики: Хто що зробив? Хто що сказав? Мій коментар.

Після спостереження спробуйте проаналізувати побачене і визначити закономірності. Поміняйте статі дійових осіб, щоб зрозуміти ситуацію чіткіше. Подумайте, яке значення мають дії осіб з перспективи

влади.

Педагогічне спостереження

Робіть те ж саме, що й під час якісного спостереження, проте протягом лекції, зборів учнівського уряду, гри і т.д. Коли Ви наступного разу зустрінете Ваших учасників, покажіть їм Ваші спостереження і запитайте їх, що вони про це думають. Покажіть також версію з заміною статі. Можете проводити такі педагогічні спостереження у різних ситуаціях.

В обох випадках подумайте над тим, яке місце займають жінки та чоловіки у ситуації, за якою Ви спостерігали? Можливо Ви хочете змінити якісь свої уявлення? Чи вчините Ви, вчитель, інакше?

Вправи для вироблення оцінки

Наступні методи можна використовувати у кадрових групах або з учнями. Деякі з них мають на меті розширення свідомості та спонукання до дискусій про стать, сексуальність та рівноправність. Інші методи є інструментом для практичного розширення рівноправності в групах.

Чотири кути

У цій вправі учасники повинні зайняти певну позицію у конкретній ситуації. Зразки ситуацій можна взяти з власної діяльності. Кожен кут у кімнаті повинен означати один із варіантів відповіді. Один кут слід залишити порожнім для тих, хто не може вибрати якусь із запропонованих відповідей.

Для підготовки Вам необхідно вибрати ситуації та варіанти відповідей.

Прочитайте вголос твердження і поясніть, що означає кожен з кутів. Попросіть учасників вибрати кут.

Коли кожен вибрав свій кут, попросіть тих, хто стоїть в одному куті, обговорити свій варіант. Що спонукало їх вибрати саме таку відповідь?

Важливо зауважити, що учасники не мають права коментувати та оцінювати мотивацію один одного. Проте дозволено змінити кут після того, як учасники почують мотиви інших.

Приклад

Норми церкви є істинними/їх можна поставити під сумнів/зовсім неправильні/ жоден з варіантів

Стать – це соціальна конструкція/ успадковане поняття/обидва варіанти/жодна з відповідей

Хлопчики і дівчатка вчаться у різний спосіб: повністю погоджуюсь/ зовсім не погоджуюсь/ залежить від ситуації/не могу відповісти

Після виконання вправи важливо обговорити враження учасників: що вони відчували під час вправи, з якою метою її виконували, і як норми та погляди впливають на них.

Лінія

Метою цієї вправи є спонукати учасників замислитись над певними твердженнями та визначити своє ставлення до них.

Учасники повинні зайняти позицію щодо певних тверджень. У кімнаті спершу малюють чітку лінію. Один кінець лінії означає – це правильно, а інший – неправильно. Учасники поступово стають з одного або другого кінця лінії, але не посередині. Коли всі стали на лінію, попросіть їх обговорити свої враження та аргументи в невеликих групах. Після цього попросіть охочих розповісти про свою мотивацію цілій групі.

Важливо, щоб учасники не оцінювали вибір один одного, а лише обговорювали власні аргументи та мотиви. Після закінчення обговорень дозволяється стати на інше місце.

Зразки тверджень

- Норми церкви мають великий вплив в Україні
- Українське суспільство захищає права гомосексуалістів
- До жінок та чоловіків ставляться однаково, виходячи з їхніх можливостей
- Жінки та чоловіки мають різні біологічно та соціально закладені можливості
- Стать – це соціальна конструкція

Додаткова інформація, яку можна використати у роботі

Про народну освіту

Глибше вивчення шведського народного руху, в тому числі позитивного навчання, може стати предметом натхнення та наслідування. Для цього використовується метод навчальних гуртків, суттю якого є навчання в маленьких групах та взаємна

допомога. Такої традиції в Україні нема. Під час семінару та протягом круглого столу виявилось, що багато українських учасників сприймають шведську народну освіту як можливий спосіб створення груп підтримки між різними організаціями. Таким чином можна ігнорувати встановлені владні зв'язки і натомість створити альянси між собою.

Корисні поняття

Біологізм Використання законів та понять біології для пояснення явищ соціального життя. Біологізм часто використовується як зневажливе слово щодо людей, які переоцінюють значення біології, біологічної статі та генетики.

Бісексуальність Здатність емоційного, романтичного та/або статевого потягу до осіб як своєї, так і протилежної статі.

Дискримінація Обмеження прав та обов'язків людини за певною ознакою.

Драг-кінг Перевдягнена в чоловіка жінка, що виступає перед публікою.

Драг-квін Перевдягнений в жінку чоловік, що виступає перед публікою.

Фемінізм Існує декілька видів фемінізму: ліберальний, радикальний, постструктуралістський, квір-фемінізм та ін.. Дослідниця Джейн Фрідман так формулює спільну основу всіх видів фемінізму: «піднімає питання чоловічої переваги над жінками в суспільстві та дискримінації жінок на основі їхньої статі. [...] та усі феміністи вимагають змін у соціальному, економічному, політичному та культурному устрої, аби могли протистояти дискримінації жінок і поступово її подолати».

Фемініст Особа, що визнає пригноблений стан жінок і хоче його змінити.

Гендер Культурні уявлення про жінок та чоловіків, а також про жіноче та чоловіче у суспільстві. У вузькому розумінні – соціальна стать кожного з нас.

Гендерна структура Структура розподілу влади, що відокремлює жінок від чоловіків, розцінюючи жіноче як менш цінне, ніж чоловіче, при чому чоловікам надається право встановлювати норми.

ГБТ Скорочення від: гомосексуалісти, бісексуали та транссексуали.

Гетеронормативність Під гетеронормативністю мають на увазі сприйняття гетеросексуальності як нормального, закладеного людині та очікуваного способу життя. У гетеронормативному розумінні існує лише гетеросексуальна орієнтація. Тому всі інші сексуальні орієнтації вважаються відхиленням від норми. Тут спостерігаються чіткі зв'язки з статевим розподілом влади/гендерним порядком та уявленням про відмінності між жінками та чоловіками, згідно з яким існують правила та норми поведінки цих обох категорій. Якщо гетеросексуальність приймають за норму в школі, то це означає, що спосіб трактування та дії щодо статі та сексуальності відкидають та нівелюють гомо- та бісексуалів. Ця норма проявляється також у суспільних інститутах, наприклад, у шлюбі, який ще досі у багатьох країнах дозволено брати лише гетеросексуальним парам.

Гетеросексуальність Здатність емоційного, романтичного та/або статевого потягу до осіб протилежної статі.

Гомосексуальність Здатність емоційного, романтичного та/або статевого потягу до осіб своєї статі.

Гомофобія Визначення гомофобії звучить так (формулювання Омбудсмена проти дискримінації на основі сексуальної орієнтації, ГомО): «Гомофобія – це ідеологія, уявлення або свідомо позиція індивіда, групи або суспільства, що означає різко негативне сприйняття гомосексуальності або людей з гомо- або бісексуальною орієнтацією. Гомофобська позиція суперечить принципу однакової цінності та прав усіх людей».

Рівність Однакова цінність усіх людей.

Рівноправність Мета – стан, у якому жінки та чоловіки мають однакову владу формувати суспільство та своє життя.

Роль статі Різні ролі жінок та чоловіків, що базуються на різних очікуваннях від жінок та чоловіків.

Устрій влади статі Структура влади, у якій чоловіки мають більше влади, ніж жінки, і таким чином підпорядковують жінок собі.

Нерівноправність Жінки та чоловіки не мають однакової влади формувати суспільство та своє життя.

Патріархат Суспільний устрій, у якому чоловіки домінують над жінками. Патріархат – це суспільна структура, що проявляється у різні способи, зокрема у вищій зарплаті чоловіків, у тому, що жінки виконують більшу частину домашньої роботи, та у тому,

що в деяких з мов (напр. в англійській та французькій) існує одне і те саме слово для позначення людини та чоловіка (шведська та українська є винятками, оскільки «людина» у цих мовах – вона).

Квір-теорія Ряд теорій, які передусім фокусують та ставлять під сумнів гетеросексуальність як норму.

Трансгендер Трансгендерні особи рідко називають себе саме так, натомість кожен з них зазвичай вважає себе чоловіком, жінкою, нейтралом або різними поєднаннями названого. Вони можуть називати себе транссексуалами, трансвеститами, драг-квін, драг-кінг або ще якимось. Трансгендер – це збірне поняття, створене для використання у політичних питаннях сексуальної орієнтації з метою уникнення вилучення когось з цієї категорії, кому можливо необхідна підтримка політики сприяння трансгендерним особам.

Транссексуал Особа, яка ідентифікує себе з протилежним до своєї біологічної статі гендером. Це медичний діагноз, що також може бути способом самоідентифікації.

Рекомендована література (Список склала Марія Дмитрієва, для детальнішої інформації звертайтеся за xmas@ua.fm)

Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / За ред. В. П. Агеєвої, Л. С. Кобилянської, М. М. Скорик. – К.: “К. І. С.”, 2004. – 536с. (www.ukraine2015.org.ua/img/library/o_t_gendera_maket.pdf)

Оксана Кісь. *Жінка в традиційній українській культурі (друга половина XIX - початок XX ст.)*. - Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008.

Оксана Маланчук-Рибак. *Жінка в історії*. Навчальна хрестоматія для студентів історичних та гуманітарних факультетів університетів. – Львів, 2002.

Марта Богачевська-Хомяк. *Білим по білому: Жінки у громадському житті України 1884 - 1939*. - К.: Либідь, 1995.

Оксана Маланчук-Рибак. *Ідеологія та суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях XIX-першої третини XX ст.* Чернівці: Книги – ХХІ, 2006.

Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні // За заг. ред. Л.Смоляр. – Одеса, АстроПринт, 1999.

Смоляр Людмила. *Минуле заради майбутнього: Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX- поч. XX століття. Сторінки історії*. — О. : Астропринт, 1998. — 408с.

Незалежний культурологічний часопис “І”, Липень 2000. № 17, «Гендерні студії» (<http://www.ji.lviv.ua/n17texts/N17-gender.htm>)

Незалежний культурологічний часопис “І”, Січень 2003. № 27, «Фемінність та

маскулінність» (<http://www.ji.lviv.ua/n27texts/N27-fem.htm>)

Незалежний культурологічний часопис "І",
Вересень 2004. № 33 «Гендер. Ерос. Порно»
(<http://www.ji.lviv.ua/n33texts/N33-erotyka.htm>)

Гапон Н. *Гендер у гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз*. Л., 2002.

Кулачек О. *Роль жінки в державному управлінні: старі образи, нові обрії*. – К., 2005р.

Мельник Т.М., Кобилянська Л.С. 50/50:
Сучасне гендерне мислення: Словник. – К.:
К.І.С., 2005. – 280 с. (http://gender.undp.org.ua/images/lib/gender_slovyk.pdf)

Мельник Т.М. *Міжнародний досвід гендерних перетворень: Закони заруб. країн з гендерної рівності*. – К.: Логос, 2004. – 320 с.

Гендерний підхід: історія, культура, суспільство / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка ; Інститут історичних досліджень ; Науково-дослідний Центр «Жінка і суспільство» / Ліліана Гентош (ред.), Оксана Кісь (ред.). — Л. : ВНТЛ-Класика, 2003. — 254с.

Грабовська І., Кобилянська Л. *Феномен жіночого політичного лідерства в Україні*. – К.: К.І.С., 2007. – 144с. (http://gender.undp.org.ua/images/lib/ladies_first.pdf)

Гендер і етнічність. Україна перед європейським вибором. К., 2006 (http://gender.undp.org.ua/images/lib/gender_i_etnichnist.pdf)

Агеєва В. *Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму* / Віра Агеєва. – К.: Факт, 2008. – 320с.

Айслер Ріане. *Чаша і меч: Наша історія, наше майбутнє*; [пер. з англ.. Н. Комарова].

– К.: Сфера, 2003. – 321с.

Гендерні перетворення в Україні. – Київ. ТОВ «АДЕФ-Україна», 2007. – 165 с.

Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. – К.: Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ», 2007. – 142с.

Гендер і культура: зб. ст./ Упоряд.:
В.Агеєва, С. Оксамитна - К.: Факт, 2001.-224с.

Гендерний журнал «Я», Харківський гендерно-інформаційний аналітичний центр «Крона» (http://www.krona.org.ua/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=1&Itemid=222&lang=uk)

Кімелл Майкл. *Гендероване суспільство*. Міжнар. фонд «Відродж.». — К.: Сфера, 2003. — 478 с. (http://gender.undp.org.ua/images/lib/genderovane_suspil.pdf)

Батлер, Джудіт. *Гендерний клопіт* – К.: Ентіс, 2003. – 223 с.

Мой, Торіль. *«Сексуальна /текстуальна політика»* -- К.: Ентіс, 2005.

Павличко С. Д. *Фемінізм*. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 322с.

Гендерні перетворення в Україні. Укладач Марфа Скорик. 2007, Адеф-Україна (http://gender.undp.org.ua/images/lib/genderni_peretvorennya.pdf)

Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві. 2007, Компанія ВАІТЕ (http://gender.undp.org.ua/images/lib/genderni_stereotypu_ta_stav.pdf)

Мітчелл Дж. *Психоаналіз і фемінізм*. Л., 2004.

Делімор Дж. *Сексуальне десидентство*. Від Августина до Вайлда, від Фрейда до Фуко. К.,

2004

Елштайн Дж. Б. Громадський чоловік та приватна жінка. Жінка в соціальній та політичній думці. К., 2002

Жеребкіна І. Женское политическое бессознательное. Проблема гендера и женского движения в Украине. - Харьков, 1996.

Мілет К. Сексуальна політика. К., 1998.

Femina Postsovietica. Украинская женщина в переходной период: от социальных движений к политике. Харьков, 1999.

Бовуар де С. Друга стаття. В 2-х тт. К., 1994

Вулф В. Власний простір. К., 1999.

Говорун Т., Кікінеджи О. Гендерна психологія. К. 2004

корисні посилання

www.wcu-network.org.ua/

www.gendermap.org.ua/

kvinnofolkhogskolan.se/

www.wikigender.org/index.php/Gender_

[Equality_in_Ukraine](#)

viewpoint-east.org/

